

Мирчета Вемић*

ПОСТАНАК И РАЗВОЈ НАСЕЉА ЉИГ И БЕЛАНОВИЦА

Abstract: Lig and Belanovica are two main settlements in the municipality of Ljig and the only ones which, according to the legal criterion, have a status of town settlements. They originated out of need for the smaller local centers in the regions of the District of Kolubara, with villages and hamlets dispersed or semi-dispersed in type. They originated as road settlements in the second half of the 19th century and at the beginning of the 20th century. Ljig developed at the major traffic artery Belgrade-Gornji Milanovac, at the crossroads where from the road branches off towards Mionica and Valjevo, while Belanovica originated at the old road Belgrade-Rudnik, which nowadays does not have the former significance and occupies the peripheral location in relation to Ibarska Highway.

The settlements originated spontaneously along with passing from natural to the economy of goods in order to carry out certain economic function in relation to the territories which gravitate towards them. Belanovica was declared to be a small town in 1904. Ljig was declared in 1922 when it was formed as a traffic, trade and commercial center of the wider region. Ljig then obtained its first regulative plan, and later three more. The development of these settlements went differently into several phases, so that Ljig was formed as the primary, and Belanovica as the secondary center in the system of the settlements of the municipality of Ljig with certain spheres of influences on other settlements in the surroundings.

Key words: towns of Serbia, Sumadija, Kolubara, Podgorina, Kacar, Ljig, Belanovica

Увод

Љиг и Белановица се издвајају као једина два градска насеља између 27 насеља општине Љиг у Колубарском округу. То су историјски гледано два млада насеља, настала у другој половини 19. и почетком 20. века, што представља један од разлога због чега се до сада нису развили у веће урбане целине. Љиг је према другим општинским центрима Колубарског округа: Ваљеву, Лајковцу, Мионици, Осечини и Убу најмањи према броју становника, а претпоследњи по површини територије, што га даље сврстава у ред мањих општинских центара централне Србије.

* Др Мирчета Вемић, Географски Институт „Јован Цвијић“ САНУ, Београд, Ђуре Јакшића бр. 9. Србија, e-mail: mvemic@eunet.yu

Географски положај Љига и Белановице, са територијом која им гравитира, налази се у додиру Шумадије и западне Србије, или ближе гледано, између неколико мањих предеоних целина (високе Шумадије, Колубаре, Подгорине и Качера) што у време натуралне привреде није погодновало стварању већих насеља. Са преласком на робну привреду и изградњом саобраћајница географски положај Љига и Белановице се изменио у односу на утицаје тржишта макрорегионалних центара, Београда, Крагујевца и Ужица, као и већих градова у ближем окружењу: Ваљева, Аранђеловца, Горњег Милановца и Лазаревца, што је утицало да се од сасвим малих засеока уз друмске комуникације за непуних сто година формирају градска насеља.

Љиг

Назив града Љига потиче од назива истоимене реке у чијој се долини налази. Реч *љиг* значи: муљ, глиб, житко блато, које се могло наћи у доњем току реке, при ушћу у Колубару. Насеље је подигнуто на тераси с једне и друге стране реке на надморској висини изнад 150 m, а само мањим делом у долини реке. Засеок села Гукоши, најближи реци, звао се „на Љигу“. Служио је крајем 19. века као станица путницима и кирицијама на друмовима од Београда ка Горњем Милановцу и од Шапца ка Врњачкој Бањи. Израстао је у насеље које је 1922. године проглашено за варошицу. Поред имена реке, како стоји у Географској енциклопедији насеља Србије „географски назив *Љиг* помиње се у угарским документима 1392. као *Lygh* и 1426. као *Ligh*, оба пута као име жупе која носи назив по реци“ (Стаменковић, 1998–2002).

О постојању средњовековне жупе Љиг у саставу старе Мачве пише¹ и Љуба Павловић почетком 20. века, ослањајући се на угарска документа краља Жигмунда из 1426. године, што значи да је и у средњем веку у долинама

¹ „Име области *Мачва* сматра се да је врло старо. *Ч. Мијатовић* мисли да је стара Мачва обухватала данашњи подрински и ваљевски округ на исток до Колубаре. *Ст. Новаковић* држи да је стара Мачва обухватала предео између Колубаре, Влашића, Цера, Саве и Дрине. Новаковићево је мишљење правилније и оно је већ усвојено, али и по једном и другом мишљењу ове области су биле саставни део старе Мачве. Најлепшу слику старе *Мачве* износи нам листина краља Жигмунда из 1426 год. из које се даје видети како је стара Мачва била подељена на мање жупе и области. Из ове листине може се видети да ваљевске области Колубара и Подгорина нису ни онда били географска целина, већ су биле подељене на мање жупе. Тако, као саставни део ових двеју области, помињу се жупе: *Рабас*, *Колубара*, *Љиг*, *Обница*, *Рађево*, која су се очувала и до данас“ (Павловић, 1907).

река Љига и Качера са притокама постојала јединствена територијално-административна целина. Средњовековна жупа Љиг као и цела Мачва више пута је била у поседу угарских и српских краљева и српског царства и деспотовине, а са доласком Турака, прелазила је често из турске под аустроугарску владавину, до коначног српског ослобођења од Турака. То свакако има за последицу да ни до данас није утврђено средиште средњовековне жупе Љиг, нити како је територијално и функционално била повезана са окружењем.

Из средњовековне Србије сачувани су само делови духовне културе у садашњој општини Љиг, као што су: црква из 14. века у селу Дићи са мраморјем (преко 180 надгробних плоча), затим остаци манастира „Ваведење“ из 15. века у селу Славковици и црквиште у селу Штавици. Међутим постоје тврдње, које наводи² Љ. Павловић, да је постојао и град Бела Стена, који је уништио султан Мехмед, 1458. године као последње остатке Бранковићеве Србије. Под претпоставком да су ове тврдње тачне, по ослобођењу од Турака, поново је изабрано исто место, управо на тераси реке Љига, подно брда Бела Стена, на коме је почео да се ствара нови засеок „на Љигу“ односно најстарији, јужни део данашњег градског насеља.

Из турског периода за овај крај остао је путописни траг Евлије Челебије, који је уз опширније коментаре превео Хазим Шабановић 1957. године. Челебија је на свом путовању из Београда за Пожегу 1664. године описао³

² „Када је султан Мехмед уништио и последње заостатке Бранковићеве Србије у 1458. год., тада је поред осталих градова, које беше порушио и освојио, освојио и град *Белу Стену*, која беше у то доба центар колубарске области“ (Павловић, 1907).

³ „Из Београда сам пошао 23 дана рамазана/19 априла 1664 на југоисток према граду Авали. За осам сати путовања прошли смо богата хришћанска села ...Путујући дванаест сати даље ...

То су плодна српска села. И њих смо прешли за десет сати и стигли у град Моравицу (коментар преводиоца: У оригиналу стоји Моравица калеси што значи град Моравица. Моравица је позната из Средњег вијека као жупа а касније турска нахија, али се не зна за неки град под тим именом. Раније Евлија каже да је Моравица село и мисли на село Моравицу на Љигу у Качеру) на подножју једне горске висоравни где смо се науживали и разонодили једући кајмак и мед. Затим смо стигли на обалу ријеке Лима (коментар преводиоца: Мјесто Лима треба Љиг). Вода Лима извире у селу Бах (коментар преводиоца: У ориг. стоји Пахт), а затим се у близини касабе Ваљева, на територији Смедеревског санцака, улива у ријеку Колубару, а са овом заједно у Саву. Затим смо, долазећи од Кадине Луке

овде „плодна српска села“ кроз која је прошао, означавајући село Моравицу као град „на подножју једне горске висоравни“. Моравица је, према Евлијиној оцени, била најзначајније место у том крају, док је преводилац његовог путописа устврдио да Моравица, иако позната из средњег века као жупа а касније турска нахија, никада није била град (Челебија, 1664. – Шабановић, 1957. године). Поред описа подручја, Челебија је на свом путу истакао и активно присуство хајдука, што указује да у том периоду турске владавине на овим просторима, сагласно етничким приликама, нису постојали повољни безбедносни услови за обнављање неког порушеног или стварања новог градског насеља од стране Турака.

Градска насеља у овом крају нису настала ни са слабљењем турске владавине, као и под окупацијом од стране Аустрије (1717–1739), где се у попису нахија из тог времена помињу само села, као и село Гукоши, у чијем је атару настао Љиг. Исто тако дуго и по ослобођењу Србије од Турака поново се помиње само село Гукоши, које је имало извесне одлике централног места за тај крај. Како наводи Олга Савић, село Гукоши је било „седиште општине Бранчић“, и у њему су се два пута годишње (у пролеће и јесен) одржавали вашари⁴, са врло вероватном претпоставком да су били лоцирани у засеоку „на Љигу“, јер је ту постојала зграда општинског суда од 1898. године, као и мали занатски и трговачки центар (Савић, 1972).

Владимир Карић, познати српски географ из друге половине 19. века, био је и сам запитан зашто шири Колубарски крај, у који убраја и долине Љига и Качера „иако по природи богат, ипак има сразмерно мало вароши, па и оне се не одликују ни богатством ни многољудношћу“ (Карић, 1888). Он је на то питање дао и свој одговор: „Овоме је узрок пре свега управна подела, којом је београдском округу најважнији део колубарске водопађе припао и

(коментар преводиоца: у орг. стоји Кадина Лука – село поред Љига у Колубарском срезу) и Славковице (коментар преводиоца: У орг. Стоји Ислаковче = Славковица, село у колубарском крају) превалили горску висораван Кара-Даг (Кара-Даг = Црна Гора) и с муком спасили живот од њених хајдука. Ту смо посматрали тако огромно високо дрвеће као да се свако стабло издигло до небеског свода, (коментар преводиоца: а тако су дебела) да би једва десет људи могло да обухвати поједино стабло“ (Челебија, 1664. – Шабановић, 1957).

⁴ „У њему је било седиште општине Бранчић, а затим деведесетих година прошлог века постоје статистички подаци о одржавању вашара у Гукошу, и то од 1889. до 1893. године. Од 1889. до 1892. године у Гукошу се помињу два вашара, један пролетњи који нема сталног датума одржавања (2.IV, 29.III, 14.IV, 25.III), а други јесењи (14.X). Од године 1893. у Гукошу се одржава само један јесењи, јер се други помера на исток у Калањевац“ (Савић, 1972).

путевима и другим приликама саобраћајно на Београд упућен. Затим долазе баруштине које су ометале да се добри друмови подижу у правцу који им је природа одредила и на послетку доста су томе допринели и јаки капиталисти из Шапца и Београда, који су велики део трговине овог краја још раније привукли својим средиштима“ (Карић, 1888).

Поред повољних природних прилика и геосаобраћајног положаја за формирање градских насеља у овом крају, које је приметио и В. Карић, општу просторну предодређеност за развој већих насеља, запазио је и аустријски путописац и географ Феликс Каниц. Он је обилазећи Србију на прекретници 19. и 20. века, уласком у долину Љига (прешавши реку на мосту код Бабајића) и крећући се према превоју између Рудника и Суворора, конкретно потенцирао тачку⁵ брда Мајдана (319 m) код села Гукоши, као средиште широке али затворене области, са које „видик пуца“ на различите стране (Kanitz, 1904).

Скица 1. Исечак из аустријске топографске карте 1:200 000 из 1914. године, на којој је означен зачетак насеља Љиг, али нема насеља Белановице

⁵ „Иза Бабајића смо каменим мостом прешли Љиг, који овде чини границу округа. Са Мајдана (318 m) код села Гукоши видик пуца на запад све до далеког Медведника, на исток до Великог Штурца и Космаја, а са југа Суворор и Рајач затварају област око његовог извора, по којој су расуте куће покривене црвеним црепом“ (Kanitz, 1904).

Анализирајући морфолошке и гравитационе претпоставке стварања градског насеља Љига, Олга Савић истиче да су „посебна пластика земљишта, мрежа постојећих долина међу којима су две централне и локалне саобраћајнице које су општину везивале за околне оближње градове и варошице, биле значајне за појаву варошице Љига“ (Савић, 1972). Љиг се формира као мало друмско насеље⁶, у време када долази до значајнијих промена у економији Србије, прелазак са натуралне на робну привреду, што је захтевало стварање места за обављање одређене економске функције – размене роба, у односу на подручје које му гравитира.

Тако се Љиг, као и друге варошице⁷ патријархалног типа, по својој функцији одвојио од осталих сеоских насеља и заузео другачији положај, у долини реке, на раскрсници главне путне саобраћајници Београд–Милановац, за коју се са запада везује пут из Мионице и Ваљева. Поставши од најмлађег дела села Гукоши, Љиг се до 1917. године развијао као насеље занатлија и трговаца, када је пуштена у рад ускотрачна пруга Лајковац – Горњи Милановац. Ова пруга је поспешила развој Љига, који је поред тргвачко-занатског постао и саобраћајни центар подручја, тако да је 1922. године проглашен за варошицу, и добио сопствену општину.

⁶ „Друмска насеља. – Ово нису самостална насеља, ово су насеља новијег времена, насеља занатлија, трговаца и другог неземљорадничког елемента. Сви главни путеви у области на извесним тачкама имају ових насеља, који се сматрају као делови села, у чијем су реону постала, па се таквим именом зову, или по локалном називу. Насеља су поред друмова, с обе стране његове, личе на градска насеља по крајевима, докле су становници њихови по начину занимања и животу истоветни са становницима градова. Таква друмска насеља су у Јадру: *Осечина*, највеће насеље ове врсте, *Ставе* у Суводању и Бобови, *Поћута* у Губравићу, *Д. Топлица* на Топлици, као део *Д. Мушића*, *Боговаћа* манастирско друмско насеље, *Г. Топлица* у Ракарима, *Бабајић* на Љигу према истоветном рудничком насељу у Гукошима, *Славковица* на Славк. Реци, *Поповац* у Бријежђу и *Рајковић* у Рајковићу“ (Павловић, 1907).

⁷ Боривоје М. Дробњаковић је врло кратко и упечатљиво описао постанак варошице Љиг, речима: „Љиг је постао и развијао се на исти начин као и друге шумадијске варошице патријархалног режима. Његова је основа мало друмско насеље са општинском судницом, школом, механом, два дућана, две чуругије, три терзије и неколико кућа груписаних испод Гукошког брда поред реке Љига и друма који туда води. Тај део села Гукоши звао се „на Љигу“, па је и доцније ово насеље расло придоласком нових досељеника и од матице се ширило поглавито дуж друма поред реке Љига“ (Дробњаковић, 1952).

Изградња пруге значајно је утицала да се и на северној страни варошице, тј. на левој обали реке, убрзано створи ново градско језгро око железничке станице. Пруга са раскрсницом путних праваца оснажила је привредни значај града, што је још јаче привукло нове досељенике из ближе околине, и утицало на територијално ширење насеља. На тај начин Љиг преузима улогу економског и административног центра подручја, када добија право на одржавање пијаце и три вашара. Пијаца се одржавала сваке суботе, а вашари су били фиксни, 12. и 26. јула и 27. октобра. На љишкој пијаци и вашарима мештани богатих рудничких села продавали су воће и пиће, а из села житородне Колубаре житарице и стоку.

Развој Љига. Успостављање железнице, добијање статуса варошице и општинског центра утицало је да Љиг добије и први регулациони план. Заправо на тај начин, после иницијалног формирања насеља, почиње прва фаза његовог планског уређења. Како се из каснијих планских докумената може видети, овај план је „вероватно изгубљен, тако да његове поставке нису познате, иако има неких индиција о његовој примени“, из чега се претпоставља „да се тај регулациони план задржао само на нивоу санкционисања стања и мањих захвата у смислу регулације уличне мреже (регулационе и грађевинске линије) и побољшања парцелације“ (Љиг, урбанистички план 1971). Поред трговинске, саобраћајне и административне функције варошица постепено почиње да добија и нове функције, и то прво просветну, а затим и здравствену, које су се касније знатно развиле. Поред основне школе из 1907. године, из времена спонтаног настанка насеља, Љиг добија радничку школу 1928. године, а затим и здравствену задругу 1930. године.

Међутим, према првим подацима о становништву из 1925. године, у то време насеље има веома мало становника, и то свега 269, да би се за наредних 6 година тај број готово удвостручио. Према попису из 1931. године, варошица је имала 460 становника, али је то било још увек на нивоу величине осредњег села у Србији. То је условило да се њене градске функције развијају споријим темпом. Иако трговинско-занатски центар, она је била без икаквих управних утицаја и значаја у односу на окружење. Међутим, нагли пораст становништва наставио се и у наредном периоду, тако да је према следећем попису из 1947. године Љиг имао 946 становника, што је ојачало све његове градске функције, као и управно-политичку функцију, тако да је постао среско место. Треба нагласити да су Други светски рат и његове последице утицали да је и поред пораста броја становника развој града био мирнији и спорији.

Прилив становништва, који је настављен и после Другог светског рата, утицао је на интензивнији привредни развој града као и његов управни значај на околину. Према попису из 1953. године Љиг има 1.194 становника, 1961. године – 1.416 становника, а 1971. године – 1.960 становника. Поред сталног напредовања трговинске делатности, почиње индустријски развој града који је до 1961. године према броју запослених премашао број становника у трговини. То је имало за последицу брзо ширење градске територије. На левој Бабајићкој страни реке, поред железничке станице, почиње изградња индустријске зоне и подиже се стамбена колонија. На десној страни, старо трговинско-занатско и стамбено језгро града шири се „по дубини“ постојећих путева, по падинама Беле Стене. При томе је измештен ибарски пут у долину реке, уз који се формира нова зона намењена јавним функцијама града (аутобуска станица, хотел, мотел, камп насеље, ремонтни завод итд.), као и веза између два дела града, где је смештена градска администрација (општина, суд и сл.). Ово ширење града углавном је изведено према поставкама урбанистичког решења из 1956. године, што представља другу фазу његовог планског развоја.

У време прве индустријализације града основано је више предузећа, као што су ливница „Прва седмолетка“ 1953. године, која је радила одливке за металну индустрију, металургију, електроиндустрију, канализациони и санитарни лив за грађевинарство, затим предузеће за производњу грађевинског материјала „Пешчар“ 1958. године, аутоматски млин 1960. године, предузеће за израду предмета од коже „Победа“ 1962. године, грађевинско предузеће „Изградња“, које је постепено настало са подизањем нових делова насеља итд. Изградњом ибарске магистрале 1965. године и укидањем воза на ускотрачној прузи Лајковац–Чачак 1966. године појачана је саобраћајна функција града, посебно транзитног саобраћаја. У то време у Љигу се дневно заустављало или је са окружењем циркулисало преко 200 аутобуса, али много више аутомобила и камиона, због чега је ауто кућа „Шумадија“ подигла погон са 40 запослених који су обављали све врсте сервисних услуга. Појачањем саобраћајног промета повећало је потребу смештаја и боравка путника и туриста у угоститељским објектима, па је поред мотела подигнут и хотел високе категорије, што је граду дало могућност прихватања и путника у транзиту као и туриста који се одмарају у околним местима: Рајцу, Белановици, бањи Врујци, Дивчибарама и сл.

Таквим интензивним развојем Љиг се учврстио као примарни центар у мрежи осталих 26 насеља, односно као седиште општинске администрације са главним здравственим и социјалним службама,

политичком и културно-просветном делатношћу, где се после индустрије нашао највећи број запослених. У то време поред основне школе Љиг добија гимназија (1962. године) и народни универзитет, чија се делатност протезала на целу општину. Међутим, иако је постојао плански докуменат за изградњу града из 1965. године, његова изградња и развој попримио је одређени стихијни карактер. Уместо усмеравања изградње „по дубини“, експанзија града одвијала се и даље дуж старих путева према Горњем Милановцу и Мионици, као зачетог друмског насеља, са расипањем градње према Мионици, Латковићу и околним брдима. То је захтевало доношење новог урбанистичког плана из 1971. године, чиме почиње трећа планска фаза уређења града.

Нови план захтевао је заустављање неконтролисаног ширења насеља дуж прилазних путева, другачију организацију града, територијалну оптимизацију стамбених заједница, као и њихово уређење и опремање. То се постигло регулацијом тока реке кроз насеље, чиме је насеље заштићено од изливања, а на местима до тада плавлених површина почело је постепено спуштање града са околних падина у долину реке. Тим спуштањем почео је да се ствара нови центар града, гради већа индустријска зона, зона колективног становања и спортско-рекреативни комплекс, чиме се град од двополног насеља постепено претварао у јединствену функционалну целину.

Прилив и увећање становништва настављено је са сличном стопом раста, тако да по попису становништва из 1981. године Љиг броји 2.632 становника, што је омогућило његов даљи развој. Али, тада долази до стагнације раста, а затим и опадање броја становника града. Тако уместо очекиваних 6.467 сталних становника, према оптимистичким прогнозама за 1991. годину, има свега 2.694, односно увећано је само за 62 становника у односу на 1981. годину, да би на попису 2002. године било 2.975, чиме Љиг бележи пад броја становника за 19 сталних становника. Даљи пад становништва може се очекивати и у наредном периоду, и то 2010. године – 2.971, а 2016. године – 2.964 становника.

Из тих разлога проширена изградња града према амбициозном Генералном урбанистичком плану из 1971. године захтевала је извесну рационализацију и оптимизацију, што је регулисано новим Генералним урбанистичким планом донетим 1992. године, који је и сада актуелан⁸ и по њему се

⁸ Према овом плану „Концепција организације простора је формирана уз максимално поштовање постојећег стања, односно задржавање намена на оним

поступа. Овим планом се још више потенцира потреба повезивања два дела града, изградњом моноструктурног градског центра и уклањањем препреке – магистрале, њеним измештањем ван насеља, што се не може тако брзо остварити. Извршена је преорганизација свих градских функција: рад, становање, централне функције, бањски садржај, спорт и рекреација и зелене површине. Решењима из овог плана предвиђено је раздвајање транзитног и локалног саобраћаја, прљаве и чисте индустрије и спајање једног дела спортско-рекреативних садржаја са бањским комплексом.

Концепцијом из овог урбанистичког плана обезбеђено је да конфекција и прерада коже „Победа“, ливница, индустрија грађевинског материјала „Силикор“, „Житомлин“ и индустрија сокова „Љижанка“, а са њом и производно занатство буду главни носиоци будућег развоја града. Уз традиционалну трговину, посебно је наглашено јаче активирање бањског природног лечења и бањског туризма, туризма и угоститељства, услужног занатства, комуналних услуга и ванпривредних делатности – образовања, културе, социјалне заштите, дечје заштите, јавне и локалне управе. Иако плански уређивано градско насеље, Љиг у свом кратком историјском развоју, због још увек слабо развијене индустрије и других услужно-квартарних делатности, није успео да постане центар концентрације, или пол развоја у окружењу, нити је подстакао стварање секундарних полова производње или услуга у сопственом урбаном систему.

Белановица

Белановица носи назив по реци Белановици, једној од изворишних притока реке Качер у област званој Качер. Тако се назива и таласаста зараван села Калањевци на којој је почела да се развија, спрва као калањевачки засеок, мала варош, у другој половини 19 века. Реч Белановица означава беличасти ток бујичасте реке, а називом реке означена је та зараван у близини њеног ушћа у Качер, као и само насеље које је ту поникло. Насеље је настало на старом путу Београд–Рудник из потребе стварања централног места у

локацијама где су се показале добре и токова који су допринели правилном развоју града. Основне градске функције: рад, становање, централне функције, бањски садржај, спорт и рекреација и зелене површине су тако лоциране да формирају складну функционалну целину, која обезбеђује будући правилан развој града. Правилним и рационалним саобраћајним системом функције су међусобно добро повезане и омогућен је кратак пут између њих, а нарочито на релацији рад – становање. Распоредом функција и њиховим повезивањем настојано је да се избегне досадашња подељеност града на два физички раздвојена дела (реком и магистралом) Љиг и Бабајић“ (ГУП Љига 1992).

локалној средини, где су постојала и већа сеоска насеља, углавном разбијеног или полуразбијеног типа. Са првим почетима урбанизације на територији Србије, са њеним општим привредним и друштвеним развојем, Белановица се као груписано друмско насеље збијеног типа, нашло у центру гравитације за околна насеља, што ју је предодредило да преузме и улогу средишта локалног подручја.

Скица 2. Исечак из српске топографске карте 1:200 000 из 1916. године, на којој је означено насеље Белановица, али нема насеља Љиг

Поред видљиве центрираности у односу на околина насеља, Белановица се нашла у долини реке Качер, у додиру равни и побрђа, на путу на коме се одвијао жив кирицијски саобраћај са изграђеним конацима, тако да је могла да обавља извесне услужне делатности. Најстарија зграда која је ту подигнута била је механа, касније две, највероватније са конацима, уз коју су почели да се досељавају трговци и занатлије, који су постепено изградили збијено насеобинско језгро Белановице. Како описује Милан Т. Ракић, почетком прошлог века „у Белановици, поред Качера и друма што туда из Рудника у Београд води, има једно збијено насеље од 36 кућа, неколико трговачких и занатлијских дућана, 2 механе, школе, цркве и општинске суднице. Има тип варошице, па је за варошицу и проглашено указом од прошле године“ (Ракић, 1905).

Јачањем и развојем села Калањевци, које је још 1820. године имало дућан, развијала се и Белановица која је са подизањем привредног и друштвеног центра, заједно са стамбеним објектима, добила и вашар 1893. године. С обзиром на њену готово подједнаку удаљеност од свих осталих сеоских насеља којима је требао да служи, Белановица је добила и право на одржавања пијаце, одмах након њеног проглашења за варошицу 1904. године. Даљи развој и напредовање варошице дешава се са изградњом пута долином Качера, 1907/08. године, којим је повезана са долином Колубаре и постала важно чвориште на најкраћој вези између Крагујевца и Ваљева.

Међутим, за разлику од Љига, који је, као урбано насеље оформљено са повољним положајем на главној саобраћајници у ширем подручју, тј. на Ибарској магистралу, чему је погодивала и изградња пруге, Белановица је зачета на путу који је изгубио првобитни значај, па иако пре Љига проглашена за варошицу, данас заузима периферни положај у односу на њега. Та чињеница је условила, упркос повољним природним условима, да ова варошица успори свој почетни развој, па чак да заостаје и стагнира.

Развој Белановице. Поред наведених повољних природних услова, за развој овог насеља било је више других фактора који су зауставили његово напредовање и ширење. У време проглашења за варошицу 1904. године Белановица је имала 36 кућа, а 1910. године 61 домаћинство са 285 становника, што говори о иницијалном напретку насеља које се формирало око друмске механе, на гравитационо-центричном празном простору у подручју Качера. Балкански и Први светски рат однели су трећину њеног становништва, тако да је 1921. године бележила смањење на 195 становника. У то време изграђена је и железничка пруга долином реке Љига што је пресудно утицало на развој млађе варошице Љиг, која је од Белановице одвојила један број качарских села и привукла их себи. То је условило да величина варошице све време остане испод сеоских насеља у њеној околини.

Да би се ублажило смањење гравитационог подручја варошице, изазвано развојем Љига, 1924. године оснивано је друштво за унапређење Белановице „које у насељу гради купатило, оснива културно просветно друштво, оснива библиотеку са читаоницом“, затим гради водовод, „али то све не доводи до већег привредног развоја варошице“ (Савић, 1974). Међутим, то је утицало на повећање броја становника, тако да је према попису из 1931. године Белановица имала 345 становника уз тенденцију даљег раста. Спаљивањем Рудника, као среског седишта Качера 1941. године, Белановица је преузела његову улогу, али је то било привремено,

јер је 1947. године центар среза померен у Љиг због његовог повољнијег положаја. То кратко премештање седишта среза у Белановицу није се значајније одразило на њен развој, али је ипак утицало на пораст броја становника, који је по попису из 1948. године био највећи до сада – 422 стална становника, када се може говорити да започиње друга фаза у развоју Белановице. Већ на следећем попису из 1953. године убележено је смањење на 416 становника.

У послератном социјалистичком периоду стварени су пољопривредна добра и земљорадничке задруге, којима је и по измештању среске управе у Љиг управљао месни народни одбор за Белановицу и још три насеља: Живковце, Калањевце и Шутце. Овом народном одбору 1955. године придодата су још четири насеља: Драгољ, Трудељ, Козељ и Пољанице. Из тог времена потиче пољопривредна задруга „Качер“, основана 1959. године, која је у поседу имала преко сто хектара обрадиве земље, од чега је више од половине било под вештачким ливадама, а друга половина под кукурузом, пшеницом, природним ливадама, и са неколико хектара воћњака. То је био разлог да је задруга имала индустријске сушионице за шљиву.

Једно време задруга се бавила производњом и откупом малина, али се због осетљивости пласмана овог воћа поново вратила вештачким ливадама и ратарству „које је у даљој производњи прилагођавала сточарству. Задруга је у кооперацији са индивидуалним пољопривредним сектором товила телад, ради чега је у Белановици касније изграђена индустријска кланица. Поред производње и прераде воћа и сточне хране у Белановици је постојало више занатских радњи и самосталних занатлија, почев од старих заната, као што су: ковачки, поткивачки, лимарски, бојацијски, а затим и нових: пекарски, абацијски, обућарски, вуновлачарски, каменорезачки, фризерски, берберски, часовничарски, фотографски, браварски, водоинсталатерски, електричарски и сл.

Са оснивањем месне заједнице у Белановици 1960. године, потребе варошице за наведеним занатским услугама су условиле формирање комуналног предузећа, које је одржавало водовод, пијацу, градску чистоћу, расвету и сл. Ово предузеће отвара неколико занатских услужних радионица, као што су: столарска, абацијска, браварска, кланичка, угоститељска итд. Све ове привредне функције достигле су само минимални развој јер је њено становништво било у сталном опадању због сталног одсељавања у веће центре. Тако, по попису из 1961. године у Белановици је било 344 становника, 1971. године – 371 становника, 1981.

године – 336 становника, 1991. – 259 становника, а 2002. – 266 становника. Пројекција будућег становништва у Белановици такође показују даљи пад, и то 2010. – 242 становника и 2016. – 226 становника. Из традиције делатности столарске радионице касније је осниван „Белан“, предузеће за дрвну галантерију, а из кланице „Србокоп“ индустријска кланица. Поред тога, фабрика сијалица „Електрон“ из Барајева основала је један погон за израду сијалица.

Међутим, више шансе за привредни развој Белановице има туризам, што је уочено још 1934. године, када је подигнут дечји дом за сиромашну децу из Београда, чему је служио и за време немачке окупације. Због веома живописне околине Белановичани су 1957. године основали туристичко друштво „Змајевац“, да би следеће, Белановицу прогласили туристичким местом, које је одмах почело да прихвата госте у приватном смештају. Тако да је 1959. године број гостију далеко премашивао број мештана, када је било чак и до 500 гостију дневно, а сезона је трајала два до три месеца. У том правцу већ 1960. године изграђен је и базен за купање 12 x 18 m, а од реновираног и адаптираног дечјег дома основано је одмаралиште београдског предузећа „Беко“, које и данас стоји у туристичкој понуди Белановице. Поред адаптације одмаралишта, туристичко друштво је изградило 13 викендица и ставило у функцију око 200 лежајева у приватном смештају. Укупној туристичкој понуди додат је и хотел „Качер“ са 30 лежајева, подигнут десетак година касније. Иако лежи на домаку туристички атрактивних планина Рудника, Букуље, Рајца и у близини бање „Врујци“, развој туризма Белановице текао је успорено у зависности од саобраћајних услова, а посебно према туристичким центрима Аранђеловцу и Дивчибарама.

То је све утицало да се у последње време приступи урбанистичко-планском уређењу Белановице, од чега су на садашњи изглед града највише утицали Генерални урбанистички план из 1972. и 1992. године. Према Генералном урбанистичком плану из 1992. године, и сада важећем, предвиђено је да индустрија, производно занатство и туризам буду основни носиоци будућег развоја и да се просторном организацијом према тим наменама, омогући њихова реализација. Као у случају Љига, предвиђено је да се центар града, са централним функцијама, трговином, угоститељством, управом и администрацијом и даље развија моноцентрично и развучено дуж две главне улице. Стамбена зона је остала и даље у претежно индивидуалној изградњи на повољном и осунчаном подножју Качерског брда. Индустријска зона добила је проширење у наставку постојећих капацитета, а у њеној близини лоцирано је и производно занатство. За

туризам је предложена адаптација и реконструкција постојећих туристичких објеката, али и изградња новог хотела од 250 лежајева, неколико нових ресторана, ново викенд насеље, спортско-рекреативни центар, уређено зеленило, пешачке стазе и сл., како би се проширила палета туристичке понуде и запослио већи број становника.

Иако има ниску концентрацију становништва, Белановица се по својим функцијама (индустријском, туристичком, културно-просветном, управном и сл.), као и због малог процента учешћа аграрног становништва, издвојила као насеље урбанизованог типа са својом просторно-утицајном сфером на насеља у окружењу. Захваљујући свом положају у општинској мрежи насеља и наслеђеној административној и привредној бази Белановица се формирала као секундарни центар и поред ниског нивоа концентрације урбаног становништва.

Закључак

Љиг и Белановица су насеља новијег доба, зачета као друмска насеља у другој половини 19. века после ослобођења Србије од Турака. Добијањем аутономије почиње убрзани привредни развој Кнежевине, са преласком од натуралне на робну привреду, што је захтевало стварање средишних места за обављање одређених економских функција – размену роба у односу на подручја која им гравитирају. Љиг и Белановица су постали и развијали се на исти начин као и друге шумадијске варошице патријархалног режима. Љиг је поникао у средишту долине реке Љига, на главној саобраћајници Београд – Горњи Милановац, на чворишту пута који се одваја према Мионици и Ваљево. Већи значај за његов развој имала је изградња ускотрачне пруге Лајковац – Г. Милановац – Чачак, па је 1922. године проглашен варошицом. Белановица је никла у долини Качера, на старом путу Београд–Рудник, и имала је бржи почетни развој тако да је пре Љига проглашена варошицом (1904. године). Тај пут изгубио је некадашњи значај, тако да данас Белановица заузима периферни положај у односу на Љиг, који је општински центар.

Спонтано настала насеља, Љиг и Белановица имају веома повољан географски положај, али су различите историјске и друштвене прилике, а посебно два балканска и два светска рата, утицале на њихов спорији раст и напредовање. Зато, уз постојано ниску концентрацију урбаног становништва, они немају једнако континуиран развој, већ по фазама јачег и слабијег интензитета. Љиг од самог проглашења варошицом, а

Белановица у нешто каснијем периоду, имали су регулационе урбанистичке планове, што је веома повољно утицало на уздизање њихових градских функција. Љиг и Белановица су данас једина два градска насеља у општини Љиг, са оствареним просторним утицајем на остала насеља у свом окружењу. Љиг је примарни, а Белановица секундарни центар општине. Љиг данас бележи 84, а Белановица 102 године градског постојања, што је мали период за развој било кога града, па се може очекивати да ће ова насеља, рачунајући да имају повољне положајне и природне услове, уз повољније друштвене прилике, очекивано имати и бржи и јачи будући напредак и развој.

Литература

Челебија Е. (1664) – Шабановић Х. (1957): Путопис, одломци о југословенским земљама (превео и коментар написао Хазим Шабановић), Свјетлост, Сарајево.

Kanitz F. (1904): Das Königreich Serbien und das Serbenvolk von der Römerzeit bis zur Gegenwart, erster band Land und Bevölkerung, Verlag von Bernh. Meyer, Leipzig. (Превод на српски Глигорије Ерњаковић, 1985): Србија Земља и становништво од римског доба до краја XIX века, прва књига, Српска књижевна задруга, ИРО „Рад“, Београд.

Ракић Т. М. (1905): Качер, антропогена проучавања. *Насеља српских земаља, књ. 3*. Српска Краљевска Академија, Српски етнографски зборник, књ. 6, Београд.

Павловић Љ. (1907): Колубара и Подгорина, антропогена проматрања. *Насеља српских земаља, књ. 4*, Српска Краљевска Академија, Српски етнографски зборник, књ. 8, Београд.

Generalkarte von Mitteleuropa 1:200.000 – 38°44' Užice. (1914): Militärgeographisches Institut, Wien.

Карта југословенских земаља 1:200.000 – Ужице (1916): Топографско Одељење и Картографска радионица Врх. Команде по најновијим нашим и страним подацима, Крф.

Дробњаковић Д. (1952): Варошица Љиг, прилог проучавања варошица у Србији, *Гласник Етнографског института САНУ I 1–2*, Београд.

Љиг, урбанистички план. (1971): Југословенски институт за урбанизам и становање, Београд.

Савић О. (1972): Љиг. *Зборник радова, књ. 24*, Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, Београд.

Савић О. (1974): Белановица. *Зборник радова, књ. 25*, Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, Београд.

Генерални урбанистички план Љига. (1982): Урбанопроект, Предузеће за консалтинг, урбанизам, пројектовање и инжењеринг, Чачак.

Генерални урбанистички план Белановице. (1982): Урбанопроект, Предузеће за консалтинг, урбанизам, пројектовање и инжењеринг, Чачак.

Стаменковић С. (1998–2002): Географска енциклопедија насеља Србије. Географски факултет у Београду, Београд.

Mirceta Vemic

THE SETTLEMENTS OF LJIG AND BELANOVICA - ORIGIN AND DEVELOPMENT

Summary

Ljig and Belanovica are the settlements of the recent time. They originated as road settlements in the second half of the 19th century after the Serbian liberation from the Turks. After receiving the autonomy a rapid economic development of the Principdom had started, passing from natural to the economy of goods, which required making of the central places for carrying out certain economic functions-exchange of goods in relation to territories which gravitate to them. Ljig and Belanovica originated and developed in the same way as other small towns of Sumadija with a patriarchal regime did. Ljig originated in the center of the valley of the Ljig River, at the major traffic artery of Belgrade – Gornji Milanovac, at the road junction, which branches off towards Mionica and Valjevo. The construction of the narrow-gauge railroad Lajkovac - G. Milanovac- Cacak was very important for its development, so that Ljig was declared to be a small town in 1922. Belanovica originated in the Kacer valley at the old road Belgrade-Rudnik, and its starting development went faster so that it had been declared a small town before Ljig (1904). The road lost its former

importance so that nowadays Belanovica has taken the peripheral position in relation to Ljig, which is the municipal center.

As they originated spontaneously, Ljig and Belanovica have very favorable geographic location, but they differ in historical and social circumstances. Two Balkan and two World wars had especially influenced to their slower growth and progression. Therefore, having the low urban population concentration, they do not have equally continual development, but in phases of stronger and weaker intensity. Since they were announced the small towns, Ljig and Belanovica have had regulative urban plans which influenced very favorably to the rising of their town functions. Today Ljig and Belanovica are the only two town settlements in the municipality of Ljig with an open spatial impact on the other settlements in their surroundings. Ljig is the primary, and Belanovica the secondary center of the municipality. Today Ljig marks 84, and Belanovica 102 years of urban existence, which is a short period for development of any other town, so it could be expected that these two settlements, including their location and natural conditions, together with more favorable social circumstances, would have both faster and stronger future progression and development.